

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ МИСТЕЦТВОЗНАВСТВА, ФОЛЬКЛОРИСТИКИ
ТА ЕТНОЛОГІЇ ІМ. М.Т.РИЛЬСЬКОГО

СМОЛЯК ОЛЕГ СТЕПАНОВИЧ

УДК 398. 82 (477. 8)

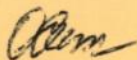
**ВЕСНЯНА ОБРЯДОВІСТЬ ЗАХІДНОГО ПОДІЛЛЯ
В КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ**

17.00.05

~~17.00.03~~ – Музичне мистецтво

АВТОРЕФЕРАТ

**дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора мистецтвознавства**

Київ – 2005

00761998 (/)

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано у відділі культурології та етномистецтвознавства інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т.Рильського НАН України.

Науковий консультант – доктор мистецтвознавства, професор

Грица Софія Йосипівна,
Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т.Рильського НАН України,
провідний науковий співробітник відділу культурології та етномистецтвознавства (Київ).

Офіційні опоненти

- доктор мистецтвознавства, професор
Іваницький Анатолій Іванович,
Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т.Рильського НАН України,
провідний науковий співробітник відділу фольклористики (Київ);
- доктор мистецтвознавства, професор
Ільченко Олександр Олександрович,
Київський національний університет культури і мистецтв,
професор кафедри фольклористики,
народно-пісенного та інструментального виконавства (Київ);
- доктор мистецтвознавства, професор
Стахович Олександр Григорович,
Сумський державний педагогічний університет ім. А.Макаренка,
завідувач кафедри вокального мистецтва (Суми).

Провідна установа

- Харківський державний університет мистецтв ім. І.П.Котляревського Міністерства культури і туризму України,
кафедра історії та теорії світової та української культури (Харків).

Захист відбудеться "17" січня 2006 року о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.227.03 по захисту дисертацій в Інституті мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т.Рильського НАН України (01001, м. Київ-1, вул. Грушевського, 4, IV поверх).

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т.Рильського НАН України (01001, м. Київ-1, вул. Грушевського, 4, IV поверх).

Автореферат розіслано "6" грудня 2005 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат мистецтвознавства

О.І.Овчаренко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. У період становлення української державності особливо актуальним є вивчення глибинних шарів культури та її регіональних традицій. Збір нових фольклорно-етнографічних матеріалів до певної міри дає можливість реконструювати давні реліктові явища, зокрема обрядової творчості, які є каталізатором національного менталітету, естетико-психологічних та мистецьких уподобань етносу. У Західному Поділлі, яке є об'єктом нашого дослідження, добре збереглася весняна обрядовість. Зумовлено це природною прив'язаністю місцевих жителів до національних традицій, ландшафтними особливостями краю, релігійністю населення, яке стихійно зберігало її навіть за атеїстичного пресингу в умовах радянського режиму. То ж дослідження обрядової культури регіону Західного Поділля, зокрема весняного циклу, виявилось плідним. Нами записано понад 1500 зразків народних весняних пісень, що у Західному Поділлі мають локальну назву «гаївки». Зібрані у 361 селі та містечку відзначеного регіону матеріали виявляються вельми цінними у зв'язку з активними інтеграційними процесами сьогодення, які безповоротно нівелюють давні традиції; сучасне старше покоління, не кажучи вже про молодь, все менше пам'ятає обряди і звичаї своїх предків.

В українському народознавстві досі немає комплексного дослідження весняної обрядовості, яке з різних боків – історико-етнографічного, філологічного та музикознавчого – висвітлювало б змістовні, функціональні та структурно-типологічні особливості весняного циклу в системі календарно-обрядового фольклору. Незначну кількість зразків весняних пісень (приблизно по 20-30) знайдемо у збірниках Вацлава Залеського, Жеготи Паулі (без мелодій), більше – у збірнику Й.Роздольського та С.Людкевича (без словесних текстів). У монографічному плані матеріал уперше був представлений у збірнику «Гаївки» В.Гнатюка та Ф.Колесси (180 зразків). Проте і ця робота не висчерпує великого пласту пісень, пов'язаних із весняною обрядовістю. Наш матеріал не тільки його доповнює, але й дає новий історичний зріз жанру.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами темами. Дисертацію виконано в контексті загальних наукових досліджень відділу культурології та етномистецтвознавства Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т.Рильського Національної академії наук України та кафедри музикознавства та акторської майстерності Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка в рамках комплексної теми «Музична культура Західного Поділля».

Мета дисертаційного дослідження – здійснити реконструкцію та етнологічний аналіз весняної обрядовості Західного Поділля, охарактеризувати текст і контекст гаївкового обряду, його міфологічні витоки, мотиваційний склад, семантику, його репродукцію в сучасних умовах у середовищі молоді, дати етномузикологічний аналіз пісенності у зв'язках з обрядовими рухами, хореографією тощо.

Темою зумовлені завдання дослідження, а саме:

- визначити етнографічні межі Західного Поділля, з'ясувати фактори, які сприяли їх утворенню;
- виявити основні складові річного календарного циклу, які зумовлювали появу весняної обрядовості в контексті українських та слов'янських культурних традицій;
- дослідити походження терміна «гаївка» та його синонімів у вказаному регіоні;
- охарактеризувати композиційні елементи гаївкового обряду та його відтворення сучасним молодіжним середовищем;
- виявити типологію ритмічних форм, силабомелодичних моделей, народномузичних форм, ладозвукорядних парадигм та рухових елементів, які розкривають генезу та становлення західноподільського гаївкового мисиву.

Об'єктом дисертаційного дослідження є весняний обряд у ландшафтному середовищі Західного Поділля та в суміжних і віддалених від нього етнографічних регіонах, а також пов'язані з ним пісні, їх аналіз у синхронному та діахронному планах з урахуванням давніх і сучасних нотацій пісень цього обрядового жанру.

Предметом дисертаційної роботи є весняна календарно-обрядова пісенність у контексті обрядодійства в синкретичному поєднанні слова, музики та хореографічних елементів, їх етнографічна атрибутика, типова для Західного Поділля, а також їх змістовна сутність.

Методологічною основою роботи є наукові праці східнослов'янських учених-етномузикознавців та етнологів П.Сокальського, Ф.Колесси, К.Квітки, В.Гошовського, С.Грици, А.Іваницького, Є.Анічкова, О.Веселовського, О.Потебні, В.Соколової та ін. В основу аналітичного зіставлення різночасового та різнотериторіального матеріалу покладено дію пісенної парадигми як сукупності варіантів одного і того ж інваріанта та ідентифікацію їх на генетичному, синонімічному, структуротворчому рівнях споріднення¹.

¹ Теорія пісенної парадигми розроблена С.Й.Грицюю у праці «Мелос української народної епіки». – К.: Наук. думка, 1979. – С. 38-42.

Для з'ясування теоретичних положень та вирішення основних практичних завдань у роботі використано такі **методи дослідження**: історико-типологічний, функціональний, соціологічний (опитування та анкетування респондентів), статистичний, реконструктивний, мелографічний (ритмічного та мелічного моделювання), лінгвістичний та ін. Порівняльний аналіз пісенного матеріалу базується на методиці, розробленій С.Й.Грицою, а також на власній. При транскрибуванні пісенних зразків ми використовували техніку нотацій А.І.Іваницького². Аналіз пісенного матеріалу здійснювався на семантичному та структурно-морфологічному (силаборитмічному, композиційному, ладозвукорядному та виконавському) рівнях.

Наукова новизна дисертаційного дослідження обумовлена тим, що у вітчизняному (а також у східнослов'янському) етномузикознавстві регіональна весняна календарна пісенність аналізується у контексті обрядового циклу в межах різних часових та просторових етнокультурних зрізів. Уперше опубліковано великий масив гаївок – близько 500 пісень, що не має аналогів в інших слов'янських народів. Висвітлено шляхи впливу гомогенного середовища на систему обрядової творчості та тенденції функціонування весняної обрядовості на сучасному етапі. Апробовано дію парадигматичних механізмів у розвитку фольклорних зразків одного народнопісенного жанру в межах конкретного регіону.

Практичне значення роботи. Результати дисертаційного дослідження комплексно представляють становлення та розвиток весняної календарно-обрядової пісенності на регіональному, етнічному та міжетнічному (загальнослов'янському) рівнях, що дає можливість осмислити даний жанр у сучасному культурному процесі та передбачити його функціонування в майбутньому.

Аналітичні положення та висновки роботи можна використати в лекційних курсах, спецкурсах з української народної музичної творчості, українського музичного фольклору в середніх та вищих навчальних закладах, при підготовці підручників для шкіл різного типу навчання, посібників із теорії музичної та словесної фольклористики. Тексти гаївок можна використати при проведенні різноманітних виховних заходів та культурно-мистецьких дійств. Зібрані польові матеріали стали основою для другої частини монографії «Весняна обрядовість Західного Поділля в контексті української культури» (Тернопіль: Астон, 2001. – 392 с.).

Апробація результатів дослідження здійснювалась у формі доповідей та повідомлень, заслуханих та обговорених на звітних наукових конфе-

² Іваницький А. Українська народна музична творчість: Посібник для вищ. та серед. учб. закладів. – К.: Муз. Україна, 1990. – С. 308-312.

ренціях викладачів Тернопільського національного педагогічного університету ім. В.Гнатюка (1995–2004) та у відділі культурології та етномистецтвознавства Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т.Рильського НАН України (1999–2004 рр.).

Основні положення дисертаційної роботи викладено у матеріалах міжнародних, всеукраїнських та регіональних науково-теоретичних конференцій:

- Міжнародна науково-практична конференція «Традиційна музика Карпат: християнські звичаї та обряди» (2000-річчю Різдва Христового присвячується) (10-11 березня 2000 р., м. Івано-Франківськ–Надвірна);

- Всеукраїнська науково-педагогічна конференція «Музичний фольклор в системі навчання та виховання молоді» (11-12 травня 2000 р., м. Кременець);

- Всеукраїнська наукова конференція «Християнство в українській історії, культурі й освіті» (21-22 вересня 2000 р., м. Тернопіль);

- Міжнародна науково-практична конференція «Процес соціалізації у контексті традиційної народної культури» (14-17 грудня 2000 р., м. Харків);

- Міжнародна науково-практична конференція «Музика та дія в традиційному фольклорі» (16-17 лютого 2001 р., смт. Ворохта Івано-Франківської області);

- Регіональна наукова конференція «Традиційна народна музична культура Західного Поділля» (17 листопада 2001 р., м. Львів);

- Всеукраїнська науково-практична конференція «Микола Леонтович і сучасна освіта та культура» (до 125-річчя від дня народження) (9-11 грудня 2002 р., м. Кам'янець-Подільський);

- Всеукраїнська науково-практична конференція «Актуальні проблеми викладання музичних дисциплін у вищій школі» (6-7 травня 2004 р., м. Кременець Тернопільської області).

Публікації. З теми дисертаційного дослідження опубліковано двадцять наукових статей та монографію «Весняна обрядовість Західного Поділля в контексті української культури». Частина перша. – Тернопіль: Астон, 2004. – 296 с. Частина друга (нотний додаток). – Тернопіль: Астон, 2001. – 392 с.

Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, загальних висновків та списку використаної літератури (308 позицій). Загальний обсяг дисертації – 402 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У *вступі* обґрунтовано актуальність теми дисертаційного дослідження, зв'язок роботи з науковими планами та програмами, визначено мету й

завдання, об'єкт, предмет, методологічну основу роботи, висвітлено її наукову новизну та практичне значення, наведено дані про апробацію результатів дослідження, здійснено огляд літератури з досліджуваної проблеми в межах слов'янського джерелознавства.

Перший розділ «Етнорегіональна та етнокультурологічна характеристика Західного Поділля», що складається із двох підрозділів, присвячено питанням історичного становлення етнографічних кордонів Подільського регіону, зокрема його західної частини, та характеристиці зв'язків річного календарно-обрядового циклу свят з погляду семантики та функції.

Аналіз джерельної бази засвідчив, що назви «Поділля», «Пониззя» мають українське походження. Вони означають територію або місцевість, розміщену по долу (в низу) якого-небудь підвищення. На ці терміни вперше звернув увагу відомий український історик М.Симашкевич, зазначаючи, що «така назва повністю підходить до нашої місцевості, яка в географічному відношенні не є правильно закінченою і самостійною територією, а лише дольною (нижньою) частиною Галицького князівства, яке у давніх літописців відповідно до свого географічного розміщення часто називається «Руссо гірською» або «Гірською країною»³.

Назва «Поділля» перший раз появилась, ймовірно, в XIV ст. у грамоті князя Олександра Коріатовича (зберігається у Смотрицькому домініканському монастирі) і датується 1375 р. Тут князь називає себе «Господарем землі Подільської»; ця назва закріпилася за цією місцевістю з часів литовських володінь. До цього часу вона мала назву «Пониззя», що синонімічно близька до слова «поділля». Обидві назви є скороченням більш давніх назв цієї місцевості: «Русь нижня» і «Русь дольна».

Термін «Поділля» опісля зустрічається у Литовському літописі та в польських джерелах, зокрема в «Хроніці» М.Стрийковського, в «Польській історії» Я.Длугоша, в «Хроніках» М.Кромера, М.Бельського, П.Влаца та в Густинському літописі. Своєрідним підсумком у дослідженні цього питання є праця Є.Сіцінського «Нариси з історії Поділля», в якій зазначено, що за часів передтатарського вторгнення Пониззя займало лівий бік Дністра в середній його течії, починаючи від лівого допливу річки Стрипи і закінчуючи допливом річки Мурафи. Далі автор констатує, що східна частина Подільської землі, що простяглася по горішній течії Бугу та по правих і лівих його притоках, називалася Побожжям і тягнулася до Київського князівства.

³ Историко-географический и этнографический очерк Подолии. Сочинение М.Симашкевича. Вып. 1. Издание Подольских епархиальных ведомостей. — Каменец-Подольский: Тип. Д.Крайза, 1875. — С. 2.

У XIV ст. Пониззя і Побожся прибрали спільну назву «Поділля», що рівнозначна назві «Пониззя».

Подільська земля в територіальному відношенні почала привертати увагу істориків та хроністів, починаючи з кінця XVI ст. Це переважно були польські хроністи, які визначали Подільську землю як дуже велику територію. За словами А.Гвагніна та М.Кромера, подільський край з півдня граничить з Молдавією і Валахією, а на схід простягається аж до Дону і Чорного моря. Найбільш конкретну характеристику території Поділля подано в Литовському літописі. Її західні кордони проходили по річці Стрипі. Польський історик Я.Длугош означає Подільську землю на заході такими прикордонними містами, як Жидачів, Стрий, Шидлів, Стебниця, Друччя, тобто він залучає до Поділля суміжні із ним західні етнографічні райони.

Переважна більшість вищезазначених джерел, що в основному орієнтована на дані Литовського літопису, подає межі Подільської землі на час, коли вона вже була перетворена на воєводства: на північно-західній території було утворене Руське воєводство, а на південно-східній – Подільське. Обидва воєводства протягом трьох з половиною століть (аж до 1796 р.) були розділені річкою Стрипа, а опісля (до 1939р.) – річкою Збруч.

У визначенні етнографічного регіону Західного Поділля, крім адміністративних та географічних факторів, важливим є також етнографічна самоідентифікація населення та спільність його матеріальної і духовної культури.

Останнім часом етнографічна самоідентифікація місцевого населення є доволі нечіткою. Найчастіше місцеві жителі (переважно старшого покоління) ідентифікують себе з подолянами у прикордонних зонах з Волинню, Буковиною, Прикарпаттям. Люди середнього та молодшого поколінь називають себе галичанами, тернополянами або західноукраїнцями. Все це – результат постійних змін кордонів внаслідок політичного або адміністративного перерозподілу, а також відсутність етнонаціональної інформації у радянських шкільних підручниках і посібниках, що стало причиною руйнування етнімічних засад і появи новаційних уніфікацій.

При аналізі річного календарного циклу свят звернено увагу на те, що йому передують Андріївська обрядовість, яка своєю ритуалістикою ніби ініціює народження життєдайних культів – світла та води. Їх символіка найбільшою мірою втілена в андріївських ритуальних стравах – балабушках, варениках і «калеті» (лунарні та астральні символи), які готувалися на критичній воді.

Андріївська обрядовість багата на ворожильні елементи, призначення яких – дізнатися про майбутнього судженого, його красу, заняття, риси характеру, місце проживання тощо. Вона супроводжується жартами, бешке-

тами, рятунку, що пробуджує та ініціює еротичні емоції в молоді і криє в собі ідею майбутнього світотворчого та водяного гону.

Найвеличнішим святом у річному календарному циклі є Різдво. Воно побудоване на возвеличенні народження двох животворчих начал – світла та води.

У різдвяній обрядовості домінантним є і культ Роду, що уособлений у житньому, пшеничному чи вівсяному снопі-дідуху. Він символізує культ предків. Його ставили на покуті й «обдаровували» стравами – жертвами родинного оберерегу. Останнім часом «дідух» у Західному Поділлі стоїть аж до Йордана.

Найвеличнішою в різдвяній обрядовості Західного Поділля є Свята вечерея. Крім основних культів води та світла, в ній задекларовані ініціальна та вербальна магії, що пов'язані із побажаннями щасливого нового року та приплоду худоби і птиці.

Зимовий календарний цикл свят завершується Йорданом (Водохрещам). Це свято за величністю схоже на Різдво: йому передує Свята вечеря із аналогічними до різдвяних ритуальними стравами, обрядами щедрування дівочими та жіночими гуртами тощо. Найвагомішим у ньому є «мале» та «велике» водосвяття, що відбувається біля церкви, біля річки чи ставка і супроводжується великою процесією людей. Опісля освячену воду набирають у дзбанки, несуть додому і споживають, скроплюючи всіх і все на обійсті. Господарі повертаються із водосвяття із запаленими свічками-«трійцями».

Отже, зимова календарна обрядовість у Західному Поділлі майже у повному обсязі зберегла ритуалістику, пов'язану із пошануванням двох животворчих начал – світла та води, які у весняний період представлені у формі їхнього відродження-оновлення.

Найбільшим післявеликоднім святом у Західному Поділлі (а також і в усьому українському просторі) є свято Трійці (Зелені свята). Ідейно воно повністю підпорядковане Великодню, оскільки розкриває сутність розквітлої природи.

У досліджуваному регіоні Зелені свята, порівняно з іншими великими річними святами, найбільше зазнали християнізації, хоча деякі елементи (власне основні) збереглися з язичницького періоду. Це культ рослинності та магії закликання майбутнього врожаю.

У давній період під час Зелених свят домінували культи світла та води у формі палення вогнів біля водоймищ та водіння навколо них дівочих хороводів. Останнім часом християнська церква повністю підпорядкувала собі обрядовість, пов'язану із святом Трійці: ритуалістика характеризується посвяченням квітів, вінків та полів, хоча дохристиянська традиція замаю-

вання оселі, обійстя гілками дерев збереглася донині.

У Західному Поділлі до початку ХХ ст. функціонував зеленосвятський обряд «Вільха», який семантично споріднений із східноукраїнською «То-полею» та поліським «Кустом», що є пережитками русальної ритуалістики.

Останнім часом основою зеленосвятської обрядовості є посвячення нив. Цей обряд наповнений християнськими ритуалами: процесійним ходом у поля із церковною атрибутикою – хоругвами, образами святих, патерницями, свічками, дзвіночками та співом церковних пісень (найпоширеніші – «Христос воскрес, радійте люди», «Царю небесний», «Боже могучий», «Всі тя хори, небес двори» та ін.). Зеленосвятська обрядовість є прикладом трансформації язичницької ритуалістики у християнську.

Купальська обрядовість у Західному Поділлі через надмірну її християнізацію належить до реліктових і майже повністю вийшла з ужитку (збереглися лише її фрагменти у пасивній пам'яті місцевих старожилів).

У визначенні етнографічного регіону Західного Поділля ми враховували такі фактори, як гомогенність побутування комплексу традиційної культури, зокрема будівництво житла, його зовнішнє оформлення та внутрішні інтер'єри, одяг та вишивку, особливості деяких звичаїв та обрядів, їх термінологічну специфіку.

На основі зазначених факторів, які є основоположними при визначенні етнографічного регіону, нами змодельовано етнографічну карту Західного Поділля⁴, яка означена наступними кордонами. З півдня від Старої Ушиці по течії Дністра кордон простягається до гирла річки Верещиці і до заходу прямує по її течії аж до Городка. На північ межа прямує до Щекотева, ріки Буг в межах Буська, Олеська, Плісневська аж до верхів'я річки Горині і до сіл Старий Олексинець, Колодно, Шили, Гнилиці і Пальчиці по Збруч. Східна частина терену Західного Поділля повертає вниз по річці Збруч, простягаючись в напрямку сіл Війтівці, Городок, Дунаївці до Старої Ушиці.

Загалом календарна обрядовість річного циклу пов'язана ідеєю величання двох животворчих начал – світла та води: їхнього народження, розквіту, шлюбівання.

Другий розділ «Весняна обрядовість Західного Поділля (реконструкція та етнологічний аналіз)», що складається із трьох підрозділів, присвячений виявленню трьох основних складових тривалого в часі весняного календарного циклу – довеликодньої, великодньої та післявеликодньої обрядовості, кожна з яких розкриває ідею зустрічі весни, її вегетації та пере-

⁴ Своярідним західним продовженням подільського етнографічного ареалу є Опілля, що межує із зоною Прикарпаття. Ним визначається територія північно-західної частини Подільської височини в межах Львівської, Івано-Франківської і центрального західного виступу Тернопільської областей.

ходу в літо.

Започатковує весняний період у Західному Поділлі довеликодня обрядовість, що починається святом Стрітіння, яке є своєрідним порубіжжям між зимою та весною, коли, за народними уявленнями, зустрічаються Весна і Зима. Народний образ Весни – це гарна молода дівчина з вінком квітів на голові. Її зустрічають дівчата піснями-веснянками, а діти – солодким печивом у формі пташок. Весна, як і всі інші антропоморфізовані явища природи, виступає не лише в образі молодої дівчини – богині кохання, любові та одруження Лади, а й у формі красивого юнака – білоданчика, що з'являється на землю з водяної стихії («дунайчиком»).

У довеликодній обрядовості культу світла і води входять у нову фазу оновлення, вони, без сумніву, ініціюють відродження природи. У Західному Поділлі до останнього часу зберігся звичай на Стрітіння святити в церкві свічки та воду, які мають магічну та лікувальну силу.

Стрітенські обрядові дієства, ворожіння, народні прикмети, пов'язані із кльцями вогню та води, доповнювалися аграрними елементами із виявленням добірного зерна для посіву.

Наступним вагомим передвеликоднім святом є Пушення. Воно, як і Стрітіння, належить до перехідного зимово-весняного циклу, збагачене буйними забавами молодих одружених людей, і припадає на останню неділю перед Великим постом. В основі цього свята лежить обряд «Колодка» (місцеві жителі його називають ще «Колодієм»). Цей обряд бере свій початок із далеких передхристиянських часів і пов'язаний із величанням Ероса-Колодія. Його ритуали пов'язані з ініціюванням дітонародження. Існує прислів'я: «На Обретінні птиці обертаються до гнізда, а чоловік до жінки».

У давній період це свято тривало цілий тиждень. Кожен день був позначений окремим обрядодійством. У понеділок «Колодка» народжувалася, у вівторок її хрестили, у середу відбувалися похрестини, у четвер вона помирала, у п'ятницю її ховали, а в суботу – оплакували.

На початку ХХ ст. колодчаний обряд на терені Західного Поділля зберігався лише фрагментарно і почав активно переростати в забаву з частуванням. Західноподільська «Колодка» завжди завершувалася танцями, на яких грали наймані музики.

Ініціація шлюбних стосунків взагалі дуже виразно проявляється у гаївкових сюжетах.

Найбільшим святом у передвеликодній період є Благовіщення. За народними уявленнями, це свято воскреслої землі, пробудження життєвої сили природи. Цього дня, як вважали у давнину, дух світла благословляє землю і все живе на ній. З цього дня починалися молодіжні хороводи та ігри, в основі яких лежала імітаційна магія. Вони мали на меті пробудити

життєву енергію рослин та всього живого.

Найбільш шанованим святом у довеликодній обрядовості Західного Поділля є Лозова неділя (в окремих місцевостях України її ще називають Вербною, Квітною, Шутковою, Баськовою). Верб з давніх-давен була для праукраїнців, а то й для всіх слов'ян священним деревом, що до останнього часу наділяється магичною силою. Її відваром лікують людей та тварин, посвяченими вербовими гілками виганяють перший раз худобу на пасовище, нею зупиняють град, із нею оборювали села під час холери. Верб в українців символізувала прадерево життя. Доказом цього є широка задекларованість верби у народній творчості, зокрема в обрядових піснях.

Завершує довеликодню обрядовість Страсний тиждень, який збагачений очисними елементами. Він розпочинається із Чистого четверга. Останнім часом у Західному Поділлі найпоширенішим обрядодійством у Страсний четвер є відправа в церкві Страстей Христових. Їх слухають із запаленими свічками, які несуть додому і обходять з ними своє обійстя, очищаючи все від нечистої сили.

У Страсну п'ятницю у досліджуваному регіоні не можна виконувати звичайних буденних робіт: жінкам – прясти, шити, а чоловікам – тесати сокирою чи поратися біля землі. У Західному Поділлі цей день має поминальний характер.

У Страсну суботу в досліджуваній місцевості закріпилася традиція готувати крашанки, писанки, великодній кошик для посвячення та палити передвеликодні вогні (у північних районах ця традиція збереглася до сьогодні). Передвеликодні вогні парубки розкладали переважно на підвищеннях у кількох місцях села. В давнину їх палили на майданах перед церквою. Вогонь повинен був горіти аж до всеношної, а потім сам по собі затухати. Більшість дослідників вважає, що передвеликодні вогні мали очисний характер і слугували своєрідною інкарнацією новолітнього весняного сонця, благословляючи нову його фазу.

Останнім часом Великдень у Західному Поділлі зосереджений у церковному всеношному та воскресному обрядодійстві, в якому бере участь вся громада поселення. Це дійство завжди проходить при яскравому освітленні та радісному всезагальному співі, підсилене церковною атрибутикою. Після Божественної літургії відбувається урочисте посвячення кошиків із ритуальними стравами, де основною є паска – обрядовий хліб, що, за давніми віруваннями, пов'язаний із закликанням родючості.

Традиційна великодня обрядовість розпочинається із споживання посвяченої великодньої їжі, яке завжди проходить із дотриманням як дохристиянської, так і християнської ритуалістики. За столом сидять по старшинству і першими споживають свячене яйце та паску, вітаючись «Христос

воскрес!». Яйце, за уявленнями наших предків, є емблемою сонця-весни, частиною великої життєдайної сили сонця, зародком усього живого.

Після великоднього розговіння західноподільські жителі поспішали на церковне подвір'я, щоби взяти участь у церковних іграх та забавах. Першими завжди відбувалися дитячі ігри. Серед хлопчиків найпоширенішими були «Цокання галунками», скочування галунок з горбочка, «Хованка галунки», що, без сумніву, мали магічну функцію – пробудження землі від зимової сплячки. Дівчатка в основному грали ігри «Подоланочку», «Перепілоньку», «Зайчика», «Жучка», «Мака», «Котика і Мишки».

Головним заняттям юнаків на Великодні свята було стріляння із моздирів та дзвоніння в дзвони. Ці дії пов'язані з відлякуванням нечистої сили у весняний період та з магією на добрий урожай гречки.

Невід'ємною частиною Великодніх свят у Західному Поділлі є парубочі ігри та забави. Найпоширенішими серед них є «Дзвіниця», «Щупак», «Ремінець», «Грушка», «Пекар», «Віл». Як видно з назв цих ігор, основну роль тут відіграє удар ременем, вербовою гілкою або рукою. Такого роду вдарання, за уявленнями наших предків, означали приплив космічної енергії, відродження здоров'я. На особливу увагу заслуговує гра «Віл». Вона, без сумніву, із розряду еротичних і провокує залицання силовими способами парубків до дівчат. Адже в давніх праукраїнських племенах тур (віл) виступав як бог сили та родючості. Останнім часом у Західному Поділлі часто виконується мішана гра «В купки», яка супроводжується постійним вдаранням вербовим прутком або ремінцем по ногах. За уявленнями наших предків, сильні удари по людському тілі ініціювали здоров'я, силу, багатство.

Основна функція парубочих ігор на Великодні свята полягала в ініціюванні швидшого приходу весняної вегетації та в збудженні у дівчат інтимної енергії для майбутнього шлюбівання.

Найважливішим компонентом Великодня у Західному Поділлі були дівочі ігри та забави. Вони, як правило, розпочиналися найдавнішими гаївками – «Жучком», «Кострубом», «Жельманом» (хоча в більшості місцевостей кожна співоча традиція мала свої початкові гаївки), і завершувалися переважно мішаними іграми «Маруся і Петрусь», «Морганка», «Сповідь», «Годинник цілувати», «Каву солодити» та еротичними сценами – публічним цілуванням, обніманням тощо.

Другий день Великодніх свят у Західному Поділлі називається Обливаним – від ранкового обливання дівчат холодною криничною водою. У ньому закладена ідея шанування другого животворчого начала – води як святителя оновлювальної природи та оберега від нечистої сили. Традиція обливання водою була поширена на Гуцульщині та Волині.

Світлий вівторок у Західному Поділлі був днем взаємного відвідування родичів, сусідів, приятелів, ходіння на свої поля та качання по них і днем завершення великодніх ігор та забав (у давніший період вони тривали до Провідної неділі, а потім переходили в молодіжну «вулицю»). У Західному Поділлі до останнього часу збереглися спеціальні гаївки: у північних районах – «Горошок» та «Ленко», у центральних – «Писар», «На Великодні свята», «Гаївки, гаївки», а в південних – переважно «Кривий танець», хоча кожна місцевість могла мати й інші.

Великодню обрядовість завершує Провідна неділя – день поминання померлих. За стародавніми віруваннями, душі померлих приходили до своїх родичів у Страсний четвер, а покидали їх на Провідну неділю.

У давніший період (до 40-х років ХХ ст.) існував звичай споживати свячену їжу на могилах, роздавати її прохачам, залишати на кладовищах галунки та паску. Останнім часом місцеві жителі відправляють панахиди біля могил, а також спілкуються, згадуючи померлих.

Як розповідають старожили, у давнину Провідну неділю завершували жіночі гурти, обходячи цвинтарі із «Кривим танцем».

У Західному Поділлі був звичай на Провідну неділю вперше організувати молодіжні «танці», при цьому дівчата прикрашали обраним парубкам капелюхи пір'ям, а ті частували дівчат пивом.

Післявеликодня обрядовість представлена тими святами, що пов'язані із пастушою, аграрною та еротичною культурою наших предків.

Пастуша та аграрна культура закладена у святі Юрія – одного з міфологічних весняних персонажів, якому приписують відмикання неба і якого вважають покровителем тварин. За християнським віровченням, святий Юрій уособлює перемогу добра над злом (християнства над язичництвом). В іконописі він відтворений вершником на білому коні зі списом у руках, який вбиває дракона.

День святого Юрія – це свято розквітлої весни, тобто з цього часу весна починає господарювати: з'являються перші сходи ярини, відновлюються озимі посіви, зеленіють сади та гаї.

Із усіх складових Юрієвого свята у Західному Поділлі найбільше зберігся обряд першого вигону худоби на пасовище (основні його компоненти функціонують і донині). Це свято супроводжувалося цілим рядом магічних актів, здійснюваних для того, щоби «очистити» свійських тварин вогнем та водою, забезпечивши їхнє вдале перебування на випасі. Для цього ставили знаки на чолі худобі стрітенською водою, годували її окрайцем освяченої паски, обкурювали стаїні вугликами, пов'язували хвости червоною стрічкою, проводжали громади пастухів на пасовище. В давніший період, як згадують старожили, проводи пастухів на пасовища і супроводжувалися

церковною процесією на чолі зі священником, кропленням їх свяченою водою (тут присутнє нашарування християнської звичаєвості на язичницьку).

До початку 40-х років XX ст. у Західному Поділлі зберігався звичай на святого Юрія обходити поля, трапезувати на них, качатися по них (ці обходи, як і проводи пастухів на пасовище, відбувалися зі священником, церковною атрибутикою та зі свяченням води у джерелах та криницях, які зустрічалися по дорозі). Після трапези на полях люди закопували залишки свяченої їжі в землю, «щоб жито родило». В аграрній магії посвячені страви виконували функцію забезпечення росту злакових культур.

У с.Доброводи Збаразького району Тернопільської області зберігся унікальний юрійський обряд, пов'язаний із ритуальним варінням пшоняної каші. У цій місцевості його ще називали «Родинною кашею». Її готували на галявині, майдані або вигоні всією родиною (від малого до старого). Обрядодійством керувала господиня. Коли каша починала кипіти, всі бралися за руки і водили навколо неї хоровод, співаючи обрядову пісню «Варім кашу, родину». У сюжеті пісні показове переплетення аграрних та родинних мотивів, бажання протягом року бути разом. У цій місцевості на Юрія існував звичай готування ввечері парубоцької пшоняної каші, що завершувався різноманітними іграми та забавами молоді.

У с.Колодіївка Підволочиського району Тернопільської області в надвечір'я святого Юрія в давнину відбувався обряд «Ладовиці», в якому брали участь лише дорослі дівчата у спеціально пошитому для цього одязі – білих сорочках-туніках. Обряд проходив на вигоні або галявині навколо вільхи або берізки.

При цьому співали обрядову пісню, «Горобчику-пташку», яку супроводжували діями. Вибрана дівчина – «горобчик-пташок» – ходила в колі, тримаючи в руці вербову паличку, і підкидала її непомітно комусь із учасників гри. Ця паличка, за свідченням учасників, символізувала фалос і мала еротичний зміст. Саме обрядодійство було присвячене вшануванню Лади – богині весни, кохання, шлюбу та дітонародження.

Від святого Юрія у Західному Поділлі починали служити в церквах кожного вечора молебні до Пресвятої Богородиці (місцеві жителі їх називають маївками). На маївку, як правило, ходила молодь, а опісля збиралася на вулицях співати пісень, тобто з того часу фактично розпочиналася молодіжна «вулиця».

На 25-й день після Великодня західноподільські жителі в давніший період святкували Рахманський Великдень. Цей обряд, без сумніву, пов'язаний із культом предків і є продовженням великодньої обрядовості.

Місцеві жителі вірували, що десь глибоко під землею знаходяться блаженні люди – рахмани. Вони живуть райським життям, не мають літо-

числення, хоча знають про народження Ісуса Христа та його воскресіння. Великдень вони святкують у той час, коли до них допливуть (три з половиною тижні) шкаралупи з яєць, використаних при приготуванні паски й кинутих у річку в Страсну суботу.

На Рахманський Великдень не можна було працювати (бо хто працюватиме, то з тим може статися нещастя), а лише обливати один одного водою, щоби виявити відьму, та йти до лісу і ламати березові гілки (вони вважалися лікувальними при багатьох хворобах).

Рахманський Великдень, крім культу предків, має прямий стосунок до магії водяної стихії і пов'язаний із викликанням дощу, який саме в той період найбільше потрібний для росту нового врожаю.

Завершується післявеликодня обрядовість святом Христового Вознесіння, яке припадає на 40-й день після Воскресіння. У Західному Поділлі свято Вознесіння – це останній день, коли місцеві жителі співали гаївок. Це свято є своєрідним «містком» для переходу до літньої обрядовості.

Загалом весняний цикл свят Західного Поділля багатий різними магичними діями. Зокрема, довеликодня обрядовість наповнена очисними елементами, які акумульовані у стрітенській воді та свічках, благовіщенських посвячених проскурках, в середохресних хлібцях, посвячених у церкві гілках верби, у вогні, у воді та свічках Чистого четверга і Страсної суботи. Великодня обрядовість поєднує у собі обряди, побудовані на шануванні оновлених (воскреслих) культів сонця та води (язичницька традиція) та воскресіння Сина Божого – Ісуса Христа (християнська традиція), а також на культі предків. А післявеликодня обрядовість багата обрядами, які розкривають аграрну, пастушу та еротичну ритуалістику, супроводжувану вербальною магією.

Третій розділ «Текст та контекст гаївкового обряду Західного Поділля», що складається із трьох підрозділів, присвячено розглядові жанрової термінології, пов'язаної з назвою весняних пісень, структурних компонентів гаївкового обряду та способам ретрансляції весняної обрядовості та її елементів молодіжним середовищем.

В українській фольклористичній та етнологічній науці існує декілька версій тлумачення терміна «гаївка». Походження терміна «гаївка»

- від кореневого слова «гай»;
- від назви весняного птаха гоголя;
- від назви весняного божества «Голі-Галі», «Гаїла» чи «Гагіла».

Більшість учених обстоює переважно першу версію, яка виводить назву весняних пісень від слова «гай», що в лексиконі наших далеких предків вважався священним. Цієї версії дотримувалися польські фольклористи Б.Залеський, Ж.Паулі, українські І.Галька, К.Шейковський, А.Свидниць-

кий, В.Гнатюк, Ф.Сингалевиц, С.Килимник.

Інша версія, що стосується тлумачення терміна «гаївка», пов'язана із назвою птаха гоголя – провісника весни. Її пропонує словацький учений українського походження О.Зілінський. Близькі до цього припущення інші вчені. Зокрема В.Щурат твердив, що термін «гаївка» походить від слова «глаголати». В Етимологічному словнику української мови це слово споріднене із староіндійським «gai», що означає «співати».

Найбільш вірогідною щодо походження терміна «гаївка» є третя версія. В її основі лежить назва стародавнього індійського весняного божества Голі (версія О.Партицького) та стародавнього українського весняного божества Гаїла чи Гагіла (наша версія). Майже кожен український (і не тільки!) календарно-обрядовий жанр за своєю суттю антропоморфізований, тобто його назва походить від того божества, якому поклонялися наші предки в той чи інший період календарного року. Для весни таким божеством в дохристиянський період був Гагил (Гаїл, Ягил) – бог весняного відродження природи. У такій іпостасі він зберігся в деяких реліктових гаївках, які побутують на терені Західного Поділля ще й до сьогодні.

У Західному Поділлі весняні календарно-обрядові пісні називаються гаївками, ягілками, гаїлками, ягівками, гагілками, гагівками, магілками, галгівками, галавівками, маївками. В окремих субтрадиціях збереглися назви «зайчик», «кривотанець», «грати в галі».

Найпоширенішою серед них є назва «гаївка». З 361-го поселення, обстеженого нами в Подільському регіоні, цей термін уживається у 279-ти.

У деяких регіонах Західного Поділля, зокрема у Зборівському, Тернопільському та Гусятинському районах Тернопільської області та в деяких селах Львівської, Івано-Франківської та Хмельницької областей, переважає термін «ягілка» (він стосується близько 25% усіх обстежених нами поселень).

Усі інші синонімічні відміни терміна «гаївка» («ягівка», «гагілка», «гагівка», «магілка», «маївка») зустрічаються лише в декількох поселеннях одного або двох-трьох районів.

Як показали наші спостереження, останнім часом відбувається тотальне витіснення менш уживаних термінів загальновживаним «гаївка», що спричинено насамперед їх популяризацією через засоби масової інформації, шкільну літературу.

Погляд на гаївковий обряд Західного Поділля як на цілісне дійство дав нам підстави виділити у ньому пролог, зав'язку, експозицію, наростання дії, кульмінацію, розв'язку та епілог, а також інші композиційні деталі – рондальні вкраплення та інтерлюдії.

Пролог у гаївковому обряді включає ті складові, які готують саме об-

рядодійство: збір молоді та підготовка до першої (ритуальної) гаївки.

У Західному Поділлі переважно функціонували дві форми виходу дівчат «на гаївку». Перша – це збір на вигоні і «сигнал» про це відповідною гаївкою. Друга форма (що є більш стародавньою) виглядала так: декілька дівчат виходили із крайніх хат вулиці, бралися за руки і йшли в напрямку до церковного подвір'я, співаючи «крокову» гаївку⁵.

До *прологу* належить також «гирджикання» (співочі перепалки) дівчат із хлопцями на церковному подвір'ї. Це ціле ритуальне дійство, наповнене спеціальними гаївками-передирками жартівливого змісту, які сприяють подальшому розгортанню обрядового дійства. У досліджуваному регіоні цю функцію виконували гаївки «Сохла кобила, сохла», «Ішли хлопці на гаївку», «А в поповій долині», «Ой на горі корито», «Ой під мостом чорні раки» та ін.

У давнину у Західному Поділлі кожна сільська та містечкова община мала спеціальну гаївку, якою розпочиналося гаївкове обрядодійство. Ця гаївка виконувала важливу композиційну функцію: вона була його своєрідною *зав'язкою*. Такою гаївкою у більшості районів Західного Поділля був «Кривий танець». У дохристиянський період наші предки обходили у священних гаях чи не кожне дерево, ініціюючи таким чином прихід весни. У деяких селах гаївковий обряд відкривався гаївками «Дівчаточка-вороб'яточка, радьмося», «Шум», «Ой в'яжіться огірочки», «Розвивайся, дубе», а в пізніший період – християнізованим сюжетом «Веселий нам день настав» (про воскресіння Христове).

Після традиційної початкової гаївки, що є своєрідною *зав'язкою* в композиції гаївкового обряду, слідує найдавніший пласт гаївок, що базується переважно на міфологічних сюжетах і *експонує* розвиток самої дії. До них належать «Шум», «Жучок», «Зайчик», «Білоданчик», «Коструб», «Воротар», «Подольночка», «Жельман», «Журило» та ін.

Після міфологічних гаївок, як правило, слідував пласт гаївок із аграрними сюжетами. Його представляють гаївки «Огірочки», «Горошок», «Мак», «Грушечка», «Овес» тощо. Опісля виконувалися любовні гаївки, до яких уже долучалися парубки. Ця група гаївок, за нашими спостереженнями, є найбільш репрезентативною в гаївковому обряді Західного Поділля і тому виразно представляє як давнішу так і пізнішу фольклорну верству. До давнішої належать «Просо», «А я хліба напечу», «Де ти їдеш, Романочку», «Чорнушко-душко» та ін., до пізнішої – «Писар», «Ой, мамуню, горох точу», «Ой зацвіли фіялочки», «Коло млина, коло броду» тощо.

⁵ Найпоширенішими «кроковими» гаївками в Західному Поділлі були «Вже весна воскресла» та «Ой за гаєм, за гаєм» (про писаря).

Найпоширенішими любовними гаївками-іграми, що приводять великоднє обрядодійство до кульмінації, є «Ми голубку уловили» та «Маю хустку вишивану». Треба зауважити, що ці гаївки в самому обрядодійстві представляють той момент, коли проявляється вибір подружньої пари.

Розв'язкою в композиції гаївкового обряду переважно виступає гаївка «Вію вінець». Вона, як правило, символічно закріплює вибір майбутньої пари і магічними діями сакралізує її.

У більшості сіл Західного Поділля в пізніший період у гаївковому обряді сформувалася *построзв'язка*. Вона спричинена введенням у великодній обряд гаївок патріотичного змісту, що пов'язані із скасуванням панщини, стрілецьким та повстанським рухом. До них належать «Ти, зозулько, сивусенька» (про панщину), «В наших селі на горбочку» (про січових стрільців) та ін.

У композиції гаївкового обряду Західного Поділля можливе періодичне (*рондальне*) повторення одного і того ж матеріалу, що особливо динамізує обряд, робить його емоційно насиченим. Такого роду «рондальну» функцію виконують гаївки-передирки (жартівливі гаївки) та парубочі ігри «Віл», «Вежа», «Щупак» та ін.

Великодній обряд у Західному Поділлі, як правило, завершувався спеціально призначеною для цього гаївкою-*епілогом*. Кожне село (район) мало свої спеціальні гаївки, що виконували цю функцію. Зокрема, на Підволочисьщині такою була «Ленку мій рожовий», на Бережанщині – «Огірочки», на Підгаєччині – «Наша мила гаївко» тощо. Ці гаївки – своєрідний знак-інформація про завершення обряду.

Як показали соціологічні дані, серед усіх весняних свят західноподільську молодь найбільше захоплюють: Великдень (57%), Вербна неділя та Благовіщення (по 24%). Після них слідує Міжнародний жіночий день, Свято матері, Провідна неділя, Стрітєння, Зелені свята. Найнижчий показник знання молоддю традиційних свят стосується свят Юрія, Вознесіння Христового, Обретіння, весняного Миколая (близько 2%).

Для західноподільської молоді весняні свята приносять радість та задоволення (44%), тісніші родинні стосунки та розуміння духовного (20%), очищення душі (11%), повагу до давніх традицій (8%), відновлення душевного спокою (7%), віру в оновлення (6%).

Майже усі респонденти-дівчата (92%) беруть активну участь у підготовці до Великодніх свят: випікають паску (83%), печиво (56%), готують інші великодні страви (44%), готують крашанки та дряпанки (38%). Майже третина респонденток зазначили, що виконують усю жіночу передвеликодню роботу.

Як показали анкетні дані, залучення західноподільської молоді до гаї-

вкового обряду відбувається декількома способами: через сім'ю (25%), через близьких родичів (4%), самотійно (18%), і лише 15% беруть пасивну участь у ньому.

Одним із дієвих засобів прилучення молоді до весняної обрядовості є церква. Відвідування церкви на Великодні свята, як зазначають респонденти, не є примусом чи модою, а духовною необхідністю, яка породжує такі почуття, як душевне припіднесення або збагачення (27%), катарсис (20%), душевне заспокоєння (19%), особливу святковість (10%).

Більшість респондентів зазначили (82%), що у їхніх селах та містечках останнім часом відбуваються гаївкові обряди. У них бере участь переважно підліткова молодь. Лише чверть опитаних підтвердила, що у їхній місцевості в гаївковому обряді беруть участь лише дівчата віком від 17 до 25 років.

Найважливішою складовою функціонування гаївкового обряду є його репертуар, який і визначає тенденції в збереженні чи зникненні великоднього обрядового дійства. За нашими спостереженнями, гаївковий репертуар у молодіжному середовищі останнім часом значно збіднів, порівняно із записаним нами у тих самих селах від представників старшого покоління. Як показав аналіз, він найкраще зберігся у центральній частині Західного Поділля (зокрема Тернопільському, Козівському, Бережанському та Густинському районах (43 пісенних парадигми). Ця кількість є відносно високою порівняно із 120 пісненими парадигмами, які функціонували у 60-ті роки ХХ ст. – у той час, коли ще не була перервана гаївкова традиція⁶. Сучасна молодь у своєму репертуарі має від 3 до 8-ми гаївок (ті, які знає і виконує біля церкви). Найменша кількість гаївок (2-3) збереглася в репертуарі молоді тих сіл, у яких гаївковий обряд після 60-х років ХХ ст. не відновився.

Треба зауважити, що у центральних районах Західного Поділля найчастіше виконуються такі гаївки, як «Голубка», «Подольночка», «Жучок», «Вію вінець», «Попід зелені лози», «Огірочки», «Вербовая дощечка», «Кривий танець» та ін.

Як показали анкетні дані, найкраще зберігся гаївковий обряд у південних районах Західного Поділля, зокрема в Бучацькому (в цьому районі, за нашими спостереженнями, найкраще збережена вся традиційна календарно-обрядова пісенність). У селах Жизномир, Переволока, Трибухівці місцева молодь у своєму репертуарі має від 8 до 17 гаївок. На Бучаччині молодь найчастіше виконує гаївки старшої фольклорної верстви, а саме: «Подольночку», «Жучка», «Щиглика», «Огірочки», «Зайчика», «Ой ти, старий воробію» та ін.

⁶ Кількісний склад гаївкових парадигм визначений на основі зіставлення наших записів від інформаторів молодшого та старшого віку.

Меншу кількість гаївкового репертуару використовує молодь у північних районах Західного Поділля – у Зборівському та Підволочиському. Зокрема, зборівська молодь, загалом, оперує 29 пісennими парадигмами, підволочиська – 26-ма. Хоча кожен учасник окремо знає від 4 до 12 гаївок. Це переважно «Подоланочка», «Ой ленку мій, ленку», «Воротар», «Жельман», «Коструб».

Під час відтворення гаївкових обрядів респонденти виявляють відчуття: радості (22%), задоволення (11%), святкового настрою (10%), розваги та пізнання обряду (5%), спілкування з ровесниками (3%). 33% опитаних ніяк не охарактеризували свого стану.

Як повідомляли респонденти, гаївки в Західному Поділлі передаються від покоління до покоління двома способами: усним та писемним (з перевагою останнього). Усний спосіб найбільше культивується через сім'ю (38%), школу (36%), позашкільні заклади (14%), церкву (7%).

Лідерами (організаторами) гаївкових обрядів у Західному Поділлі є переважно жінки старшого віку (20%), дівчата (17%), вчителі християнської моралі (4%), керівники хорів (2%), священики, монахині, організатори виховної роботи, завідувачі клубів (по 1%).

80% опитаних західноподільських респондентів бачать перспективу збереження й активного функціонування гаївкової традиції, 5% опитаних не бачать перспективи її розвитку. В цілому сфера ретрансляції гаївкового обряду поступово зменшується, не зважаючи на зусилля різних соціальних інститутів: сім'ї, школи, позашкільних закладів, церкви тощо.

Підсумовуючи вищезазначене можна констатувати, що в основі терміна «гаївка» лежить назва праукраїнського весняного божества Гаїла (Гаїла), що уособлював дух оновлюваної природи. Підтвердженням цього є тексти західноподільських гаївок, у яких цей персонаж фігурує й до сьогодні («Гаїл, гаїлочка, гаїлова дочка...»).

Аналіз гаївкового обряду Західного Поділля, дав нам змогу побачити в ньому розвинуте музично-театральне дійство, що має різні композиційні складові – пролог, зав'язку, наростання дії, кульмінацію, розв'язку та епілог і в цілому виступає у формі круга – універсального символу розвитку природи та суспільства.

Розгляд залучення залучення західноподільської молоді до весняної обрядовості показує, що цей віковий прошарок в основному зберігає традиційні шляхи, які ґрунтуються на виявленні уподобань до великодніх свят, на участі у підготовці до них та на активному або пасивному сімейному і церковному впливі на молодь.

Четвертий розділ «Структура та типологія гаївок Західного Поділля», що складається із п'яти підрозділів, присвячений етномузикознав-

чому аналізу на рівні тематики, ритмічних та народномузичних форм, ладозвукорядних парадигм та рухових елементів.

Серед усіх народнопісенних жанрів українського фольклору найбільшою сюжетною розмаїтістю характеризуються весняні пісні. Це пов'язано насамперед з тим, що весняна обрядовість охоплювала ряд великих та малих свят: Стрітіння, Колодія, Обретіння, Сорока Мучеників, Теплого Олексі, Благовіщення, Вербну неділю, Великдень, Проводи, Юрія. Кожне з них мало відповідне тематичне наповнення. За багатовікову історію функціонування весняної обрядовості склалося і певне тематичне групування, яке найбільшою мірою відповідало кожному її етапу.

Перший етап розпочинався святом Обретіння (19 березня) і тривав аж до Благовіщення (7 квітня). Ці святкування були наповнені обрядовими діями, зміст яких базувався на мотивах зустрічі весни, її привітання та хвали принесених нею дарів, оспівування дівочої та парубочої краси. Ці мотиви стали основою для формування групи хвальних (термін М.Грушевського) гаївок, які є дуже стародавніми і походять із доплемінного періоду. Їхні сюжети повністю базуються на анімістичному світогляді, основою якого є міфологічні образи та персонажі. Серед них – богиня Весна, її дочка Паняночка, Мале Дитя, Золоте Зернятонько, Білоданчик. Групу хвальних гаївок Західного Поділля репрезентують такі пісенні парадигми: «А вже весна скресла», «Воротар», «Вербовая дощечка», «Жучок», «Летіли дикі кози» та ін.

Після періоду виконання хвальних гаївок у весняній обрядовості Західного Поділля, наступав час гаївок вегетативного характеру (від Благовіщення до Великодня). Благовіщення за своєю суттю знаменувало відродження та оновлення природи. Ритуальною гаївкою, яка ініціювала це відродження, був «Кривий танець» (у досліджуваному регіоні вона активно побутує ще й до сьогодні). У цій гаївці закодовано цілий ряд символічних понять: небо, повітря і земля, народження, життя і смерть та ін.

Мотив оживання природи зафіксований і в гаївках «Шум», «Ой травице-муравице», «Жучок». У них фігурують мотиви пробудження природи через ранню форму шлюбу та сватання (наші предки вірували, що оживання природи можливе лише через шлюбвання двох життєдайних начал – весняного сонця та води).

Найбільшу групу гаївок вегетативної тематики творять сюжети, в яких закладені мотиви вирощування злакових та городніх культур (маку, гороху бобу, льону, вівса, проса, огірочків тощо). Такого роду гаївки, на відміну від інших, позначені синкретичним поєднанням слова та магічно-імітаційних рухів, що мали впливати на проріст зерна, на його ріст-розвиток, на високий урожай.

У групі вегетативних гаївок можна накреслити еволюцію становлення мотивів – від оновлення-оживання природи через мотиви вирощування злакових та городніх культур до мотивів продовження людського роду (через сватання та одруження).

Найпоширенішою вегетативною гаівкою у Західному Поділлі є «Подільночка» – найвеличніша гра-містерія, яка розкриває суть відродження природи; мати-земля в алегоричному образі «Подільночки», окутана снігами та морозами («тут вона впала, до землі припала»), поступово встає (оживає, оновлюється), вмивається і своїм завершенням знаменує воскреслу землю. Вона наповнена рядом характеристик-символів: ходьба колом – символ сонця, що рухається, дівчина в колі – символ матінки-землі ранньою весною.

Найбільшу групу серед весняного репертуару Західного Поділля становлять гаївки любовної тематики (це майже 50% від усього аналізованого нами матеріалу). У них присутні 23 мотиви, серед яких найчастіше трапляються мотиви вибору пари (35), сватання дівчини (30), одруження (19), сватання парубка (14), спокуси дівчини (10), спокуси парубка (9), залицання до парубка (8), чарування парубка (4) та ін. Домінуючим у них є мотив вибору пари, що зустрічається у гаївках різних фольклорних верств. Давніший представлений гаївками «Ой ти, старий горобію», «Сам ходжу, сам», «Ой у саду, садочку» та ін., у яких, крім основного, присутній мотив сіяння. На думку вчених М.Грушевського та А.Лободи, мотив сіяння – це символ зародження любові.

Мотив вибору пари часто фігурує і в гаївках пізнішої фольклорної верстви, в яких відсутня міфологічна лексика, а сюжети наповнені різного роду реалістичними побутовими сценками любовного змісту. У досліджуваному регіоні цю групу найчастіше представляють гаївки «По садочку походжаю», «На кожусі дрібні фалди», «Ой поїду я аж до Любина», «Пливе качур в гороховім вінку», «Ми голубку ізловили», «Маю хустку вишивану» та ін.

Гаївки любовної тематики наповнені символікою, пов'язаною із ритуалом сватання. Тут найчастіше присутні такі символи та атрибути, як синя стрічка (бинда), червоні чобітки, вишита сорочка, перстень, хустка, рожевий віночок.

Пріоритет любовної тематики у весняній пісенності є доказом того, що навесні оновлюється не тільки природа, але й людські почуття, пов'язані з припливом любовних жадань, прагнень знайти собі пару і таким чином продовжити людський рід.

Важливе місце у весняній пісенності Західного Поділля займають гаївки жартливої тематики (16%). Функціонально вони споріднені з любов-

ними гаївками. У композиції самого гаївкового обряду вони ніби провокують любовну тематику, попереджають про її настання і найчастіше виконуються перед початком обряду – під час «передирок» із парубками.

Гаївкам жартівливої тематики властиві такі мотиви, як насміхання дівчат над парубками і навпаки, чарування парубків, висміювання лінивих парубків і дівчат, зрада старому чоловікові, залицання старого до молодії та ін.

Жартівливі гаївки, як і любовні, творять групи давнішої фольклорної верстви і пізнішої (з перевагою останньої). Групу давнішої верстви представляють такі гаївки, як «Ой на горі корито», «Іди, іди талану», «Всі ся хлопці поженили», «Ой ти, старий діду» та ін., в яких домінують мотиви чарування хлопців та висміювання старих парубків.

Мотиви висміювання лінивих парубків та чванливих дівчат мають місце у жартівливих гаївках пізнішої фольклорної верстви: «Парубки, встидайтеся», «На поповім вострішку», «Під доборівкою», «Котилися бочівки» та ін. Мотиви вибору пари, сватання та одруження присутні у пісенних парадигмах «Хтіла мене мати за першого дати», «Чорнушко-душко», «Ой жук, жук».

Гаївки жартівливої тематики є важливою складовою обрядового дійства, спонукають парубків залицатися до дівчат, вносять рондальні елементи в композицію обряду.

Як показали аналітичні дані, гаївки Західного Поділля характеризуються широким спектром ритмічних форм, починаючи від шестискладника і закінчуючи двадцятидвоскладником. Такий різноманітний силабічний склад пояснюється значною кількістю обрядових пісень, які виконувалися протягом усього весняного періоду. У кожний обряд входили й відповідні пісні, що різнилися не лише змістом, але й відповідними силабо-ритмічними формами.

Пісенні силабо-ритмічні форми пройшли довгий шлях свого становлення та розвитку: від первісних афектованих вигуків, що виконували функцію стимулів або сигнальних засобів, через конкретні структурні форми-синтагми до логічно завершених простих та складних речень. На думку А.Іваницького, цей процес тривав, починаючи від 60-40 тисяч років до нової ери.

У гаївках Західного Поділля найдавнішу ритмічну форму вірша представляє шестискладник (6). Він репрезентований 8-ма пісенними парадигмами давнішої фольклорної верстви. Вони й представляють приклади переходу від простої речитативності до мелодизованої моторики. Все це відбувалося завдяки протягуванню останніх двох складнот (♫♫♫♫♫♫ = ♫♫♫♫♫♫).

У західноподільських гаївках збереглося декілька зразків, у яких зафіксований перехід від шестискладника до семискладника, навіть до восьми-складника. Це пісенні парадигми «Ой весно, весно», «Гаїв, гаївочка», «Вінку мій рожевий», «Вісьта, коню, вісьта».

До поширених (типових) ритмічних форм у гаївках Західного Поділля належить нецезурований та цезурований семискладник (7 та 4+3), що в цілому складає 14,4% усього досліджуваного нами гаївкового масиву.

Нецезурований семискладник, що властивий майже половині усієї семискладової групи (16 пісненим парадигмам), у логічному та структурному відношеннях є більш упорядкованим, ніж шестискладник, і творить основи симетричної метрики.

Ритмічна форма 4+3, що притаманна 15 пісненим парадигмам, оперує трьома різними за складом силабомелодичними модусами (♩♩♩♩ | ♩♩, ♩♩♩♩ | ♩♩ та ♩♩♩♩ | ♩♩♩).

Найпоширенішою ритмічною формою вірша у гаївках Західного Поділля є цезурований восьми-складник 4+4 (30,7%). Він представлений широким спектром силабомелодичних моделей (♩♩♩♩ | ♩♩♩♩, ♩♩♩♩ | ♩♩♩♩, ♩♩♩♩ | ♩♩♩♩, ♩♩♩♩ | ♩♩♩♩, ♩♩♩♩ | ♩♩♩♩ та ін.). Ця ритмічна структура, на думку українських вчених Ф.Колесси, В.Гошовського, А.Іваницького та за нашими спостереженнями, є типовою в українській весняній пісенності та часто вживаною в інших обрядових жанрах (щедрівках, русальних, петрівчаних, родильних, хрестильних піснях) не тільки українців, але й росіян, білорусів, поляків, сербів, хорватів, болгар.

Ця ритмічна форма часто вживана як у групі ритмічних модифікацій без приспівів, так і в групі ритмічних модифікацій із приспівом (друга група представлена 10-ма модифікаціями).

Дев'ятискладник та одинадцятискладник у гаївках Західного Поділля творять групу прохідних (синонімічно наближених до попередніх) ритмічних форм. Загалом вони генетично споріднені із попередніми ритмічними формами – восьми-складником та десяти-складником.

До поширених (типових) форм у гаївках Західного Поділля належить десяти-складник (він охоплює 12,0% усього аналізованого нами матеріалу). Десяти-складник представлений 5-ма силабомелодичними модифікаціями (♩♩♩♩ | ♩♩♩♩, ♩♩♩♩ | ♩♩♩♩, ♩♩♩♩ | ♩♩♩♩, ♩♩♩♩ | ♩♩♩♩, ♩♩♩♩ | ♩♩♩♩).

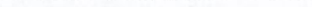
До типових ритмічних форм у гаївках Західного Поділля належить і дванадцятискладник (10,2%). Ця ритмічна форма, що за своїм походженням є генетичною, має ще й структуротворчі ознаки. Адже найпоширеніша її відміна 6+6, що виступає у 6-ти модифікаціях, – це сума двох шестискладників (найдавніших ритмічних модусів – ♩♩♩♩♩♩ | ♩♩♩♩♩♩). Крім цієї, у

досліджуваному середовищі вона представлена ще й такими силабомелодичними моделями:

Крім двосегментних побудов, дванадцятискладник представлений ще й трисегментними формами – 6+3+3 та 4+4+4. Такі ритмічні поєднання належать до винятків і генетично пов'язані із семискладником.

Тринадцятискладник 6+7 у гаївках Західного Поділля належить до рідковживаних форм і синонімічно наближений до дванадцятискладника.

У гаївках Західного Поділля зустрічається й чотирнадцятискладник (4,6%), але він належить до маловживаних форм, хоча Ф. Колесса зараховував його до поширених, навіть до типових. Треба зазначити, що ця ритмічна форма впливає зі здвоєних структур: точного чи модифікованого повторення першого чи третього сегмента.

Чотирнадцятискладник у досліджуваному регіоні представлений двома модифікаціями 4+4+3+3, 4+4+6 та наступними силабомелодичними моделями: .

Усі інші ритмічні форми у гаївках Західного Поділля, починаючи від п'ятнадцятискладника і закінчуючи двадцятидвоскладником, творять групи подвійних або й потрійних структур і генетично пов'язані із типовими (вихідними) ритмічними формами.

Найдавнішу групу у гаївках Західного Поділля становлять астрофічні форми. Із близько 1000 музичних варіантів, які ми залучили для аналізу, астрофічні форми зустрілися у 19 зразках (це переважно варіанти із парадигм «Зайчик», «Льон», «Самотній», «Вінок», «Шум» «Ой, жук, жук» та ін.).

Астрофічні народномузичні форми беруть свій початок з верхнього палеоліту (40-15 тисяч років тому), коли в мові почали формуватися синтагматичні ряди, різні за ритмічною будовою та семантичним навантаженням. Як зазначав Ф. Колесса, «розвиток ритмічності в українській народній пісні ішов від неправильної речитативної форми до щораз більшої правильності...»⁷. Отже, організуючим елементом на початковому етапі становлення народної пісні був словесний текст, що переважно реалізувався простими реченнями у формі окремих слів або синтагм, які поєднувалися у відповідні ритмоінтонаційні форми. Прикладом вищесказаного можуть бути варіанти пісенної парадигми «Зайчик», у яких збереглися найдавніші ознаки асиметричних форм. Процес кристалізації форм ішов від більшої кількості ритмоінтонаційних рядів до меншої (у даному разі від 5-ти до 2-х). У

⁷ Колесса Ф. Ритміка українських народних пісень // Ф.М.Колесса. Музикознавчі праці / Підгот. до друку С.Й.Грица. – К.: Наук. думка, 1970. – С. 80.

словесному тексті досліджуваних варіантів «Зайчика» відчувається ряд паратактичних зіставлень речень різної довжини, які творять єдине ціле: в одних випадках – засобами синтаксичної «коми», а в інших – синтаксичної «крапки». Функцію «коми» можуть виконувати інтонами, що завершуються II, III, IV, V чи навіть VI ступеннями. Це залежить в основному від інтонаційного (модального) обсягу інтоном.

З розвитком логічного мислення строфоїдні форми починають звужувати сферу використання ритмоінтонаційних рядів. Це передусім пов'язано із використанням у них рухових елементів, в яких закладена природна здатність уніфікації словесних наголосів. Це дає підстави для творення парної періодичності або сурядних відношень між простими реченнями.

З часом (у період нижнього палеоліту – 15-10 тисяч років тому) строфоїд починає трансформуватися в однорядкову форму, яка має первісні ознаки строфіки в усіх її проявах: семантичному, ритмоінтонаційному, синтаксичному, словесному тощо. У строфічній народній традиційній музиці однорядкова форма (за визначенням С.Грици – «форма-колон») належить до базових структур не тільки в обрядовій творчості, але й в епічних пісennих жанрах. Мова у цей період уже була наповнена ознаками членоподільності, абстрагована на рівні зображувальної символіки. У музичних конструкціях зустрічається серіаційний (термін А.Іваницького) тип мелодичного становлення з опосередкованим кадансуванням, що формується за принципом нанизування подібних ритмоінтонаційних сегментів-серій. Він властивий 6-ти реліктовим гайвкам Західного Поділля: «Ой була, була йа в місті вдова», «Скакала жабка понад річкою», «Мала Гандзелька чотири браття» та ін.

Одним із чинників, що вплинув на розширення простої періодичності в гайвках Західного Поділля, були приспівно-заспівні елементи. Їхнє утворення як сталих нормативних елементів припадає на той історичний етап розвитку суспільства, коли обряд починає сакралізуватися (стає нормалізуючо-організуючою нормою). Тому проста періодичність починає розширюватися через подвійне повторення або через паратактичне зіставлення двох або й трьох простих періодичностей. Приспівно-заспівні елементи є передвісником появи формотворчого паратаксисту.

Наступний етап у формуванні гайвок Західного Поділля спричинений появою складносурядного речення. Воно почало формуватися за доби розпаду індоевропейської спільноти – близько 5-4 тисяч років тому⁸.

Складносурядне речення (дворядковий паратаксист) відрізняється від простого розімкнутою інтонаемою. Якщо серіація простого речення замика-

⁸ Іваницький А.І. Основи логіки музичної форми (проблеми походження музики): навч. посібник. – К.: Альтерпрес, 2003. – С. 68.

ється спадною інтонацією (остаточним кадансом), то серіація двох або трьох простих речень має одну чи дві висхідні інтонації, що припадають на закінчення першого або другого речень та кінцеву низхідну інтонацію, що замикає музичну інтонуему. На думку Ф. Колесси⁹, інтонація є найпершим формотворчим засобом побудови речень. Саме такого роду музичний зв'язок з його незавершеними та завершеними закінченнями став підставою для становлення народномузичних форм.

Наступний етап у традиційному формотворенні гаївок Західного Поділля – трирядковий паратак西斯. У досліджуваному регіоні він представлений лише 14,6% (на відміну від дворядкового, що охоплює 44,8% усіх представлених народномузичних форм). Трирядковий паратак西斯, на думку етнолінгвістів, сформувався в межах другого тисячоліття до нової ери (в період формування протоукраїнської культури).

Трирядковий паратак西斯 дав поштовх для формування в гаївках Західного Поділля елементів гіпотаксису. Остання формотворча структура у цьому жанрі зустрічається в одиничних проявах (у 7 пісенних парадигмах), та й то лише у гаївкових парадигмах пізнішої фольклорної верстви, що сформувалися під впливом гармонічного способу мислення. Треба зауважити, що зародки гіпотаксису в гаївках Західного Поділля виступають лише на рівні плагальних відносин між реченнями.

Як показав аналіз, гаївки Західного Поділля складають чотири групи ладозвукорядних парадигм: 1) оліготонічні; 2) ангемітонічні; 3) комбіновані; 4) хроматизовані. Найпрезентабельнішою серед них є група оліготонічних ладозвукорядів. Вона представлена 88,1% від усього аналізованого нами матеріалу¹⁰.

Найпростіша оліготонічна ладозвукорядна форма в західноподільських гаївках – диxорд із субсекундою та субквартою. Вона збережена лише в одному варіанті гаївки «Поставлю я кладку».

Ладова парадигма – триxорд в іонійському, еолійському та фрігійському нахилах – серед досліджуваного матеріалу зафіксована у 93-х зразках (це 20% усього аналізованого матеріалу). Найбільш поширеним є іонійський триxорд.

В основі триxордної ладової системи лежить інтонаційний ряд, що переважно складається з однієї інтонаційної ланки, побудованої на розповідній модальності, яка варіаційно повторюється і майже не творить ознак респонзії (кожна ланка завершується I ступенем).

⁹ Див. з Колесса Ф.М. Ритміка українських народних пісень // Ф.М. Колесса. Музикознавчі праці / Підгот. до друку С.Й. Грица. – К.: Наук. думка, 1970. – С. 113-176.

¹⁰ Для аналізу було залучено 479 варіантів гаївок, записаних нами у досліджуваному регіоні в 90-х роках XX ст.

Ладозвукорядна парадигма – тетрахорд іонійського, еолійського та фрігійського забарвлення із розгалуженою системою варіантних відмін у досліджуваному регіоні представлений 66-ма пісennими зразками (це 13,8% усієї кількості досліджуваних гаївок). Тетрахорд як модус мислення є у гаївках досліджуваного середовища – менш поширене явище, ніж трихорд. У ньому, на відміну від трихорда, домінує спонукальна модальність.

Найпоширенішою (типовою) ладозвукорядною парадигмою в гаївках Західного Поділля є пентахорд іонійського, еолійського та дорійського забарвлення. Ця модель властива 214-и пісennим зразкам (це 44,6% усього аналізованого матеріалу). Порівняно із усіма іншими оліготонічними ладозвукорядними парадигмами іонійський пентахорд є найбільш варіантно розгалуженим. Він виступає у формі 11-ти синонімічно споріднених варіантних відмін.

У діахронному відношенні пентахорд – це значно пізніший тип музичного мислення наших предків, ніж два попередні, хоча він також репрезентує давній фольклорний пласт.

У пентахордному ладозвукоряді, на відміну від попередніх, основними (опорними) є вже три тони – V, III, I. Якщо V тон у звукорядному відношенні переважно є початковим, а I – кінцевим, то в інтонаційному вони однаковою мірою є основними, навколо яких обертаються приставні звуки (як верхні, так і нижні). III ступінь у даному звукоряді переважно є «вісьовим». Крім цього, він виконує ще й функції інтонаційного зачину та половинного кадансу.

Майже 10% усього досліджуваного нами гаївкового матеріалу займає гексахордний ладозвукоряд, що, як показав аналіз, є продуктом пізнішої фольклорної верстви. Він сформувався в основному під впливом фігурування в інтонаційній поспівці акцентованого, але інтонаційно не закріпленого VI ступеня. Інтонаційні ланки у цій ладозвукорядній парадигмі закріплюються, як правило, V або III ступенями.

Ангемітонічні ладозвукоряди у гаївках Західного Поділля представлені двома ладовими різновидами: тритонікою (2 зразки) та тетратонікою (11 зразків). Такого роду ладові модуси для гаївок досліджуваного регіону – рідкісне явище.

Дещо частіше в гаївках Західного Поділля зустрічаються комбіновані ладозвукоряди. Вони властиві 28-ом зразкам (а це лише 5,9% усього аналізованого нами матеріалу) і представляють плагальне, автентичне та інтерплагальне поєднання двох ладозвукорядних модусів.

Комбіновані ладозвукоряди найчастіше виступають у формі плагального поєднання складових (6 варіантів). Майже такою ж кількістю зразків (7) представлене автентичне поєднання двох ладозвукорядних ланок, які,

порівняно із плагальними, більше наближені до октавних мажоро-мінорних систем.

У групі комбінованих ладозвукорядів найбільша кількість зразків (12) представлена інтерплагальним поєднанням двох модусів. Ця ладова комбінаторика породжена гармонічним способом мислення і не є типовим ладозвукорядним модусом для гаївкового жанру в цілому.

У західноподільському гаївковому масиві присутні 3 зразки, які побудовані на поєднанні тонних та хордних звукорядів. Такого роду поєднання – це, без сумніву, нашарування різних історичних епох.

На основі аналізу рухових елементів в гаївках Західного Поділля зазначено, що у зв'язку із повторністю та циклічністю явищ природи первісні уявлення породжували символи, які своєю подобою імітували їх, утворюючи таким чином рухові елементи у формі круга, змійки, підкови, трикутника, що пізніше переросли у відповідні обрядові сакральні знаки.

Як показали наші спостереження, на терені Західного Поділля пісні весняного календаря без рухових елементів майже відсутні. Хоча в давніший період вони існували передусім у формі «передирок» між хлопцями та дівчатами та у формах збору молоді на гаївковий обряд.

У досліджуваному регіоні в основному збереглися прості хороводні ігри (орнаментальні), в яких танковий принцип організації руху переважає над драматичним принципом дії. Танкові рухи більшості орнаментальних хороводів будувалися на імітації руху сонця, місяця, зірок, дощу, вітру, хмар, рослин та тварин і зберігали утилітарні риси обрядових дій весняного циклу, пов'язаних із вегетаційною магією.

В орнаментальних хороводах Західного Поділля можна виділити три основні типи танкового малюнка: кругові, ключові та дворядні.

Кругові (колові, кулкові, колесові, рондові) – найбільш поширені в досліджуваному ареалі (останнім часом вони превалюють у гаївкових іграх). Вони також домінують і в інших етнографічних зонах України, а також і поза її межами. За семантикою орнаменту круговий тип гаївок має три різновиди: рухоме коло без дійових осіб або з дійовими особами в ньому, коло-черепашка та коло-спіралька.

Найголовніша фігура-образ у водінні гаївок – це коло, що знаменує сонце, хвалу йому, благання-чаклування його. Головні персонажі в колі та поза ним символізують активну творчу дію. Коло-черепашка символізує щасливе або нещасливе одруження, а коло-спіраль – ріст зернових культур.

Ключові танки, як і кругові, також представлені трьома різновидами: підковою, вісімкою та кривулькою (змійкою).

Підковоподібний тип танкових елементів, що зафіксований у західно-подільських гаївках «Кривий танець», «Діброва» та «А вже весна скресла»,

є багатозначним за символічними характеристиками. У його хореографічних елементах закладена філософія руху сонця небом, зміна пір року, зміна дня і ночі, представлені небо, повітря і земля, народження, життя та смерть тощо.

У досліджуваному регіоні донедавна зберігалася традиція водити гаївки «Кривий танець», «Огірочки», «Горошок», «Вербовую дощечку» у формі витягнутої вісімки (тут їх називають безконечником) та кривульки (змійки). Ці рухи яскраво відтворені у подільських писанках (вони зустрічаються і в гуцульських, волинських, центрально-наддніпрянських та слобожанських художніх виробах).

У ключових танках закладена символіка вічності розвитку природи, людського життя, розквіту енергії та сили.

До нашого часу у Західному Поділлі збереглися дворядні (двохорові – термін В.Гнатюка) гаївкові танки. Вони найкраще відтворюють дуалістичне сприйняття нашими предками навколишнього світу, яке віддзеркалене у формулі «МИ-ВОНИ». Тип дворядних танків, як і два попередні, зберігся у досліджуваній місцевості також у трьох різновидах: двошеренговому, мостовому та воротарному.

Танкові рухи двошеренового типу представлені такими гаївковими парадигмами, як «А ми просо сіяли», «Горошок», «Качурик», «Жінка на торзі». Українські вчені О.Потебня, М.Грушевський, С.Килимник, О.Воропай вважають, що ці твори відображають період родового побуту, взаємини сусідніх родів, одруження молоді. На нашу думку, цей різновид танків символізує рух весняних явищ природи – хмар, дощу, вітру, ріст злакових та городніх культур.

У Західному Поділлі активно побутує другий підтип двошеренових гаївок – воротарні. Він зберігся у пісенних парадигмах «Воротар», «Гарна донька», «Жельман», «Попід попові лози».

У воротарних гаївках хореографічний малюнок символізує «небесні ворота», через які, за давніми віруваннями, приходили з неба на землю новонароджені душі, радість-весна, всетворяще сонце, тепло, урожай, добро і любов.

Третій, мостовий, різновид двошеренового типу в Західному Поділлі представлений гаївками «Мости», «Жучок», «Вербовая дощечка». Вони характеризуються спільним хореографічним малюнком – символічним відтворенням містка, по якому сходить на землю Весна та її донька-Паняночка. Тут неважко відчутися присутність води, що символізує очищення, здоров'я, підбір пари.

Етномузикознавчий аналіз дав нам підстави стверджувати, що гаївки Західного Поділля творять чотири тематичні блоки – хвальний, вегетатив-

ний, любовний та жартівливий, які у весняному циклі свят слідують один за одним, виходячи із ритуальної процесуальності зустрічі весни, її хвали, настання вегетативних процесів у природі, спеціального періоду залицяння парубків до дівчат з метою одруження, жартування та загравання з ними.

Розглянувши історію становлення та розвитку ритмічних форм гаївок Західного Поділля, ми можемо констатувати, що шестискладник, семискладник, восьмискладник та десятискладник представляють генетичний рівень; дев'ятискладник, одинадцятискладник та тринадцятискладник – синонімічний, а дванадцятискладник та чотирнадцятискладник – генетично-структуротворчий. Показову форму структуротворчого рівня представляють у цьому ряді п'ятинадцятискладник та сімнадцятискладник, а подвійну форму структуротворення репрезентують шістнадцятискладник, вісімнадцятискладник, двадцятискладник та двадцятидво-складник. У кінцевому результаті семискладник, восьмискладник, десятискладник та дванадцятискладник у гаївковому масиві досліджуваного регіону творять типологічний рівень.

Як показав аналіз гаївкова пісенність Західного Поділля пройшла історичний шлях від астрофічних до строфічних форм. Останні представлені етапами: від простого речення (однорядкової строфи-ко́лону) через складносурядне (дворядковий та трирядковий паратак西斯) до складнопідрядного (чотирирядковий гіпотаксис).

Найпрезентабельнішими в гаївках Західного Поділля є оліготочні ладозвукоряди, представлені діапазоном від іонійського трихорда до іонійського пентахорда (останній є типовою ладовою моделлю у гаївках Західного Поділля).

У Західному Поділлі збереглися гаївки, репрезентовані трьома типами танкового малюнка: круговим, ключовим та дворядним. Перший тип символізує весняне сонце, щасливе одруження та ріст рослин. Другий – зміни пір року та безкінечність людського життя, а третій – рух весняних явищ природи – хмар, дощу, вітру, прихід з неба на землю Весни.

ВИСНОВКИ

На основі узагальнення результатів дослідження ми дійшли таких висновків:

1. Враховуючи соціокультурні чинники – регіональну самосвідомість, особливості звичаїв, обрядів та їхню термінологічну специфіку, гомогенність побутування комплексу традиційної матеріальної культури, а також зовнішнє оформлення житла, колористику одягу, орнаментування вишивки, ми змоделювали етнографічну карту Західного Поділля, яка позначена на-

ступними кордонами. З півдня від Старої Ушиці по Дністру кордон простягається до гирла річки Верещиці і на захід прямує по її течії аж до Городка. На півночі кордон пролягає біля Щекотіва в напрямі ріки Буг у межах Буська, Олеська, Плісневська до верхів'я річки Горині біля Старого Олексинця, Колодно, до сіл Шили, Гнилиці і Пальчиці аж до річки Збруч. Східна частина території Західного Поділля простягається вздовж течії Збруча в напрямку Війтівець, Городка, Дунаївців до Старої Ушиці.

2. Обрядовість річного календарного циклу Західного Поділля (як і всієї України) – єдина змістом. Основна ідея полягає у шануванні двох животворчих начал – світла і води. Андріївська обрядовість їх ініціює, Різдвяна – вшановує, Великодня – оновлює, Зеленосвятська – посвячує, Купальська – поєднує їх у єдине ціле (шлюбуює).

3. У весняній обрядовості Західного Поділля яскраво виражена трициклічність: довеликодня, великодня та післявеликодня. Кожен цикл певною мірою розкриває ідею весняних свят, що в цілому базується на оновленні та розквіті природи. Довеликодня обрядовість побудована на ритуалістиці зустрічі весни, хвали на честь її приходу та вегетативній магії. Великодня обрядовість присвячена вшануванню оновлених (воскреслих) культів сонця та води (дохристиянська традиція) та воскресіння Сина Божого – Ісуса Христа (християнська традиція). Післявеликодня обрядовість розкриває пастушу, аграрну та еротичну ритуалістику, супроводжувану вербальною магією.

4. Розглянувши три версії походження терміна «гаївка», ми вважаємо, що в його основі лежить назва стародавнього праукраїнського весняного божества Гаїла (Гагіла), що уособлював дух оновлюваної природи. Підтвердженням цього є тексти західноподільських гаївок, у яких цей персонаж фігурує й до сьогодні («Гаїл, гаїлочка, гаїлова дочка...»).

5. Проаналізувавши основний складовий компонент Великодня – гаївковий обряд, ми можемо з упевненістю стверджувати, що в ньому присутні всі композиційні елементи – пролог, зав'язка, наростання дії, кульмінація, розв'язка та епілог, які загалом представляють велике і довготривале музично-театральне дійство. Кожна його складова композиційно вмотивована і наповнена відповідною кількістю гаївок в означеній послідовності. У переважній більшості сіл західноподільська молодь є активним учасником гаївкових обрядів, хоча знання пісенного репертуару звузилося до мінімуму (у цьому недостатню роль відіграють такі інститути, як сім'я, школа, позашкільні заклади, церква, засоби масової інформації).

6. Аналіз текстів гаївок Західного Поділля дав змогу констатувати, що вони творять 4 тематичні блоки, які сліднують один за одним, виходячи із ритуальної процесуальності зустрічі весни, її хвали, початку та настання

вегетативних процесів у природі, спеціального періоду залицяння до дівчат з метою одруження, жартування та загравання з ними. Все це зумовлює в гаївках хвальну, вегетативну, любовну та жартівливу тематику.

7. Розглянувши історію становлення та розвитку ритмічних форм гаївок Західного Поділля, ми маємо можливість визначити парадигматичне підпорядкування новіших складових давнішим на основі вихідного ритмічного модулю, яким виявився нецезурований шестискладник. Таким чином, шестискладник, семискладник, восьмискладник та десятискладник представляють генетичний рівень; дев'ятискладник, одинадцятискладник та тринадцятискладник – синонімічний, а дванадцятискладник та чотирнадцятискладник – генетично-структуротворчий. Показову форму структуротворчого рівня представляють у цьому ряді п'ятнадцятискладник та сімнадцятискладник, а подвійну форму структуротворення репрезентують шістнадцятискладник, вісімнадцятискладник, двадцятискладник та двадцятидвоскладник. У кінцевому результаті семискладник, восьмискладник, десятискладник та дванадцятискладник у гаївковому масиві досліджуваного регіону творять типологічний рівень.

8. Гаївкова пісенність Західного Поділля представлена двома групами народномузичних форм: астрофічними та строфічними. Первісну групу складають астрофічні форми (лише 2% усього аналізованого нами матеріалу). В досліджуваному регіоні вони представлені діапазоном від п'яти до двох ритмоінтонаційних рядів. З часом дворядний ритмоінтонаційний строфоїд трансформується в однорядкову форму, в якій починає відбуватися типізація простої періодичності.

Наступний етап у формуванні гаївок Західного Поділля спричинений появою складносурядного речення, яке представлене двома формами: дворядковим та трирядковим паратаксистом. Якщо перша народномузична форма охоплює 44,8% аналізованого матеріалу, то друга зустрічається лише в 14,6%.

Трирядковий паратаксист дав поштовх для формування в гаївках Західного Поділля елементів гіпотаксису. Остання формотворча структура власлива лише семи варіантам гаївкових парадигм пізнішої фольклорної верстви, що сформувалися під впливом гармонічного способу мислення.

9. Найпрезентабельнішими в гаївках Західного Поділля є оліготонічні ладозвукоряди. Вони представлені 88,1% усього аналізованого нами матеріалу. Найдавніший пласт у західноподільському гаївковому масиві представляє іонійський трихорд (це 20% усіх аналізованих ладозвукорядних парадигм). Тетрахордна ладозвукорядна модель, що фігурує в 13,8% досліджуваного матеріалу, є своєрідною «перехідною ланкою» між трихордною та пентахордною. Найпоширенішим у гаївках Західного Поділля є іонійсь-

кий пентахорд. Він, без сумніву, є «візиткою» весняного обрядового народнопісенного жанру, його типовим мелосним модусом. Гексахордне ладове поєднання – продукт пізнішого походження. Він в основному сформувався під впливом гармонічної музики і культивується в основному у гаївках-новотворах (охоплює 10% досліджуваного нами матеріалу).

10. Як показав аналіз, у Західному Поділлі в основному збереглися гаївки, що представлені трьома типами танкового малюнка: круговим, ключовим та дворядним. Найбільш поширений у досліджуваному регіоні круговий тип гаївок. За формою хореографічного орнаменту він представлений трьома різновидами: колом без дійових осіб та з дійовими особами в ньому, колом-спіралькою та колом-черепашкою (останнім часом у досліджуваному регіоні найчастіше зустрічається коло без дійових осіб в ньому), що символізують весняне сонце. Коло-черепашка та коло-спіралька символізують щасливе одруження та ріст рослин.

Ключові гаївки представлені трьома різновидами: підковою, вісімкою та кривулькою (змійкою), що символізують зміни пір року, народження, життя та смерть, безкінечність людського буття.

Дворядні гаївки, що представлені двошеренговою ходою, імітацією будування мостів та воріт символізують рух весняних явищ природи – хмар, дощу, вітру, ріст злакових та городніх культур, прихід з неба на землю Весни.

Усі вищезазначені характеристики весняної обрядовості Західного Поділля є складовою української традиційної культури загалом та її регіонального відгалуження зокрема.

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ДИСЕРТАЦІЇ ВИКЛАДЕНО У ПУБЛІКАЦІЯХ:

1. Смоляк О. Весняна обрядовість Західного Поділля в контексті української культури. Монографія. Частина друга (нотний додаток). – Тернопіль: Астон, 2001. – 392 с.
2. Смоляк О. Весняна обрядовість Західного Поділля в контексті української культури. Монографія. Частина перша. – Тернопіль: Астон, 2004. – 296 с.
3. Смоляк О. Термін «гаївка» та його синоніми на Західному Поділлі //Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія 9: Музичне мистецтво /Ред. колегія: А.І.Іваницький, І.А.Котляревський, І.Ф.Ляшенко та ін. – № 1. – 1998. – С. 26-31.

4. Смоляк О. Міфологічна лексика в українському календарно-обрядовому фольклорі //Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Мистецтвознавство /Ред. колегія: Б.О.Водяний, С.Й.Грица, М.П.Загайкевич та ін. – № 2. – 1999. – С. 92-96.
5. Смоляк О. Ритмічна форма 4+4 у гаївках Західного Поділля //Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Мистецтвознавство /Ред. колегія: Б.О.Водяний, С.Й.Грица, М.П.Загайкевич та ін. – № 1(4). – 2000. – С. 123-128.
6. Смоляк О. Християнські елементи у сюжетах гаївок Західного Поділля //Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Мистецтвознавство /Ред. колегія: Б.О.Водяний, С.Й.Грица, М.П.Загайкевич та ін. – № 2(5). – 2000. – С. 77-84.
7. Смоляк О. Соціалізація західноподільської сільської молоді до весняної обрядовості //Культура України. Вип. 8. Мистецтвознавство: Зб. наук. праць /Харк. держ. акад. культури; Відп. ред. О.Г.Стаhevич. – Х.: ХДАК, 2001. – С. 225-233.
8. Смоляк О. Танкові малюнки у гаївках Західного Поділля //Музика та дія в традиційному фольклорі /Ред. колегія: І.Мацієвський, Ю.Ясіновський, Л.Кияновська та ін. – Львів, 2001. – С. 56-69.
9. Смоляк О. Приспівно-заспівні елементи в гаївках Західного Поділля //Традиційна народна музична культура Західного Поділля: Збірник статей і матеріалів /Ред. колегія: І.Мацієвський, С.Павлишин, Л.Кияновська та ін. – Тернопіль: Астон, 2001. – С. 5-15.
10. Смоляк О. Астрофічні форми у гаївках Західного Поділля //Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Мистецтвознавство /Ред. колегія: Б.О.Водяний, С.Й.Грица, М.П.Загайкевич та ін. – №1(6). – 2001. – С. 72-80.
11. Смоляк О. Форма колон у гаївках Західного Поділля //Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Мистецтвознавство /Ред. колегія: Б.О.Водяний, С.Й.Грица, М.П.Загайкевич та ін. – № 2(7). – 2001. – С. 58-66.
12. Смоляк О. Оліготонічні ладозвукорядні парадигми в гаївках Західного Поділля //Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Мистецтвознавство /Ред. колегія: Б.О.Водяний, С.Й.Грица, М.П.Загайкевич та ін. – № 1(8). – 2002. – С. 68-75.

13. Смоляк О. Композиційні елементи гаївкового обряду Західного Поділля //Парадигматика фольклору. Ювілейний збірник з нагоди 70-річчя від дня народження доктора мистецтвознавства, професора Софії Йосипівни Грици /Ред. колегія: Загайкевич М.П., Корній Л.П., Пархоменко Л.О. та ін. – Київ–Тернопіль: Астон, 2002. – С. 62-76.
14. Смоляк О. Гаївковий репертуар у молодіжному середовищі Західного Поділля //Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Мистецтвознавство /Ред. колегія: Б.О.Водяний, С.Й.Грица, М.П. Загайкевич та ін. – № 2(9). – 2002. – С. 76-81.
15. Смоляк О. Українська народна пісня «Зайчику» в обробці Миколи Леонтовича та її західноподільські варіанти //Матеріали до українського мистецтвознавства. Микола Леонтович і сучасна освіта та культура (до 125-річчя від дня народження). Науковий збірник. Вип.4. /Ред. колегія: Скрипник Г.А., Загайкевич М.П., Муха А.І. та ін. – Київ–Кам'янець-Подільський: Медобори (П.П.Мошак М.І.), 2003. – С. 73-75.
16. Смоляк О. Весільні мотиви у гаївках Західного Поділля //Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка та Національної музичної академії України імені Петра Чайковського. Серія: Мистецтвознавство /Ред. колегія: Б.О.Водяний, С.Й.Грица, А.І.Іваницький та ін. – № 1(10). – 2003. – С. 89-98.
17. Смоляк О. Вихідні генетичні ритмічні форми в гаївках Західного Поділля //Теоретичні та практичні питання культурології: 36 наук. статей. Вип. 15 /Ред. колегія: Лашенко А.П., Зінкевич О.С., Тишко С.В. та ін. – Мелітополь: ТОВ «Видавничий будинок Мелітопольської міської друкарні», 2004. – С.122-129.
18. Смоляк О. Типові ритмічні форми вірша в гаївках Західного Поділля (до питання про народнописенну регіоніку в курсі «Українська народна музична творчість») //Науковий вісник Національної музичної академії України імені П.І.Чайковського. Вип. 35. Актуальні проблеми викладання музичних дисциплін у вищій школі. Збірка статей /Ред. колегія: Лашенко А.П., Котляревський І.А., Зінкевич О.С. та ін. – Київ, 2004. – С. 35-46.
19. Смоляк О. Серіаційний музичний паратаксис у гаївках Західного Поділля // Вісник Прикарпатського університету. Мистецтвознавство. Вип. VII /Ред. колегія: М.Є.Станкевич, П.Ф.Круль, А.П.Лашенко та ін. – Івано-Франківськ: Плай, 2004. – С. 163-173.
20. Смоляк О. Хвальна та вегетативна тематика в гаївках Західного Поділля // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка та Національної музичної ака-

- демії України ім. Петра Чайковського. Серія: Мистецтвознавство /Ред. колегія: Б.О.Водяний, С.Й.Грица, А.І.Іваницький та ін. – № 1(13). – 2005. – С. 96-102.
21. Смоляк О. Жартівливі гаївки Західного Поділля: мотивація та функція в обряді // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка та Національної музичної академії України ім. Петра Чайковського. Серія: Мистецтвознавство /Ред. колегія: Б.О.Водяний, С.Й.Грица, А.І.Іваницький та ін. – № 2(14). – 2005. – С. 75-80.
 22. Смоляк О. Класифікація простої періодичності в гаївках Західного Поділля // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка та Національної музичної академії України ім. Петра Чайковського. Серія: Мистецтвознавство /Ред. колегія: Б.О.Водяний, С.Й.Грица, А.І.Іваницький та ін. – № 3(15). – 2005. – С. 83-87.

АНОТАЦІЯ

Смоляк О.С. Весняна обрядовість Західного Поділля в контексті української культури. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора мистецтвознавства за спеціальністю 17.00.03 – музичне мистецтво. – Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т.Рильського НАН України. – Київ, 2005.

Дисертація присвячена дослідженню весняної обрядовості Західного Поділля як одного із етнографічних регіонів України, в якому чи не найкраще збереглася календарна ритуалістика до нашого часу.

У процесі комплексного дослідження визначено етнографічні кордони західноподільського регіону, виявлено основні ідеї святкування весняних свят у контексті річної обрядовості. Розглядається етимологія терміна «гаївка» та його синонімічних відмін. Зроблено детальний аналіз основних композиційних елементів гаївкового обряду, а також висвітлено питання про участь в ньому західноподільської молоді. Досліджується тематика гаївок, історія становлення та розвитку їхніх ритмічних та народномузичних форм, силабомелодичних моделей, ладозвукорядних парадигм. Здійснено типологію рухових малюнків у гаївках досліджуваного регіону.

Ключові слова: весняна обрядовість, Західне Поділля, гаївка, тематика, мотив, ритмічна форма, силабомелодична модель, ладозвукоряд, пісенна парадигма, модус.

АННОТАЦИЯ

Смоляк О.С. Весенняя обрядность Западного Подолья в контексте украинской культуры. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора искусствоведения по специальности 17.00.03 – музыкальное искусство. – Институт искусствоведения, фольклористики и этнологии им. М.Т. Рылского НАН Украины. – Киев, 2005.

Диссертация посвящена исследованию весенней обрядности Западного Подолья как одного из этнографических регионов Украины, в котором едва ли не лучше всего сохранилась до сих пор традиционная календарная ритуальность.

В процессе комплексного исследования определены этнографические границы западноподольского региона. При этом учтены такие социокультурные факторы, как наличие у местных жителей регионального самосознания, своеобразия отдельных обычаев и обрядов, гомогенности бытования комплекса традиционной материальной культуры, в частности – наружного оформления жилища, колористики одежды, орнаментации вышивки и т. п.

Обнаружена основная идея празднования больших календарных годовых праздников, основанная на почитании двух животворящих начал – света и воды, а также формы их перехода от одного к другому.

В диссертации обращено внимание на трехцикличность весенней обрядности, каждый из которых в определенной степени раскрывает ритуальный ход от обычаев встречи весны посредством ее восхваления, вегетации, почитания воскресшей природы (соответственно и воскресения Сына Божьего – Иисуса Христа) до пастушьей, аграрной и эротической ритуальности, связанной с началом их сезонов.

В диссертационном исследовании рассматривается этимология термина «гайвка» и его синонимических разновидностей. Рядом примеров подтверждено его происхождение от древнего праукраинского весеннего божества Гаила (Гагила), олицетворявшего собой дух обновляющейся природы.

Сделан детальный анализ основных композиционных элементов гайвкового обряда: пролога, завязки, нарастания действия, кульминации, развязки, постразвязки и эпилога как составных большого и продолжительного во времени музыкально-театрального действия, а также участия в нем западноподольской молодежи.

В гайвках Западного Подолья обнаружены четыре тематических блока, которые связаны между собой ритуальной процессуальностью от начала наступления весны до ее завершения. Они и составили в данном жанре хвалебную, вегетативную, любовную и шуточную тематику.

В исследовании рассматривается история становления и развития ритмических форм гаивок указанного региона с учетом парадигматического подчинения более поздних составляющих древним. В соответствии с этим составлена иерархия уровней родственности: генетический – шестисложник, семисложник, восьмисложник и десятисложник; синонимический – девятисложник, одиннадцатисложник и тринадцатисложник; генетически-структуротворческий – двенадцатисложник и четырнадцатисложник; структуротворческий – пятнадцатисложник и семнадцатисложник; удвоенно-структуротворческий – шестнадцатисложник, восемнадцатисложник, двадцатисложник и двадцатидвухсложник. Вместе с тем семисложник, восьмисложник, десятисложник и двенадцатисложник в гаивках создают типологический уровень родства.

Проведен детальный анализ и народно-песенных форм в гаивках исследуемого региона. Они составили две группы – астрофическую и строфическую. Как показали наши наблюдения, их становление шло от астрофичности к строфичности. А именно: от строфоидов с пятью ритмико-интонационными рядами к двум, а далее через однострочную строфическую форму к двустрочной и в конечном итоге – к четырехстрочной – началам гипотаксиса.

В диссертации детально рассматриваются и ладозвукорядные парадигмы. Основной акцент сделан на группу олиготонических звукорядов, поскольку они являются наиболее презентабельными в исследуемом регионе (охватывают 88,1% всего анализируемого материала). Древнейший пласт в западноподольском гаивковом массиве представляет ионийский трихорд. За ним следуют ионийский тертахорд (промежуточный модус), ионийский пентахорд – «визитка» весеннего обрядового народно-песенного жанра (типичный ладовый модус), ионийский гексахорд – позднейшая ладозвукорядная модель, сформировавшаяся под влиянием гармонического способа мышления реципиентов.

Значительное внимание также уделено рассмотрению хореографических элементов в гаивках Западного Подолья, а именно – составлена их типология на уровне круговых, ключевых и двурядных. В частности здесь констатируется, что в исследуемой среде есть круговые гаивки. Они реализуются в формедвигающегося и недвижющегося круга с действующими лицами в нем и вне его. Ключевые и двурядные – менее распространены в указанном регионе. В работе исследуется их символика и двигательные элементы.

Ключевые слова: весенняя обрядность, Западное Подолье, гаивка, тематика, мотив, ритмическая форма, силлабомелодическая модель, ладозвукоряд, песенная парадигма, модус.

ANNOTATION

Smolyak O.S. Spring ceremony of Western Podillya in the Ukrainian culture context. – Manuscript.

Thesis for a doctor's degree of musicology by speciality 17.00.03 – musical art. – Institute of art criticism, study of folklore and ethnology named after M.T.Rylsky National Academy of Science of Ukraine. – Kyiv, 2005.

The dissertation is devoted to the investigation of spring ceremony in Western Podillya as one of Ukrainian ethnographic regions, where the calendar ceremonial has been preserved up to present.

In the process of complex investigation the ethnographic scope of Western Podillya has been determined, the main idea of celebration of spring holidays in the annual observance context has been exposed. The etymology of the term «haivka» and its synonymic conjugations have been observed. Detailed analyses of main composition elements of haivka rite and also the participation of Western Podillya youth in it have been done. Themes of haivkas, the history of formation and development of their rhythmic and folk musical forms, syllabic-melodical patterns, tune sound row paradigms have been investigated. The typology of moving pictures in haivkas of investigated region has been made.

Key words: spring ceremony, Western Podillya, haivka, thematics, motif, rhythmic form, syllabic-melodical pattern, tune sound row, song paradigm, modus.

Підписано до друку 25.11. 2005 р. Формат 60х84 1/16.
Папір офсетний. Гарнітура Шкільна. Друк офсетний.
Умовно-друк. арк. 1,9. Зам. № 105. Наклад 100 прим.

Редакційно-видавничий відділ
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка
м.Тернопіль, вул. М.Кривоноса, 2, тел. 43-57-97

Feb. 23. 1871

Mon.

АВ 65.957

Мист.

4000

МИСТ